

Fung Ju-Lan

**ISTORIJA
KINESKE
FILOSOFIJE**

preveo
Branko Vučićević

Beograd, 2020.

SADRŽAJ

Predgovor	11
I DUH KINESKE FILOSOFIJE	13
Mesto filosofije u kineskoj civilizaciji; Problem i duh kineske filosofije; Način na koji su se izražavali kineski filosofi; Jezička barijera	
II POZADINA KINESKE FILOSOFIJE	29
Geografska pozadina kineskog naroda; Ekonomska pozadina kineskog naroda; Vrednost zemljoradnje; „Preokretanje je kretanje Taoa”; Idealizacija prirode; Porodični sistem; Ovozemaljskost i nadzemaljskost; Kinesko slikarstvo i poezija; Metodologija kineske filosofije; Primorske i kontinentalne zemlje; Trajno i promenljivo u kineskoj filosofiji	
III POREKLO ŠKOLA	43
Su-ma T’an i Šest škola; Liju Hsin i njegova teorija o počecima škola; Revizija Liju Hsinove teorije	
IV KONFUCIJE: PRVI UČITELJ	53
Konfucije i Šest klasičnih dela; Konfucije kao vaspitač; Ispravljanje imena; Čovekoljublje i ispravnost; Chung i Shu; Spoznaja <i>ming</i> -a; Konfucijev duhovni razvoj; Konfucijevo mesto u istoriji Kine	
V MO CU, PRVI KONFUCIJEV PROTIVNIK	65
Društvena pozadina Mocističke škole; Mo Cuova kritika konfucijanstva; Sveobuhvatna ljubav; Božja volja i postojanje duhova; Jedna prividna nedoslednost; Poreklo države	

VI	PRVA FAZA TAOIZMA: JANG ČU Prvi taoisti i osamljenici; Osnovne ideje Jang Čua; Primeri za Jang Čuove ideje; Izraz Jang Čuovih ideja u knjigama <i>Lao-tzu</i> i <i>Chuang-tzu</i> ; Razvoj taoizma	79
VII	IDEALISTIČKO KRILO KONFUCIJANSTVA: MENCIIJE Dobrota ljudske prirode; Osnovna razlika između konfucijanstva i mocizma; Politička filosofija; Misticizam	87
VIII	ŠKOLA IMENA Škola imena i raspravljajući; Huj Šiova teorija relativnosti; Kung-sun Lungova teorija univerzalija; Značaj teorija Huj Šija i Kung-sun Lunga	101
IX	DRUGA FAZA TAOIZMA: LAO CE Lao Ce – čovek i <i>Lao-tzu</i> – knjiga; Tao, Ono što se ne može imenovati; Nepromenljivi zakon prirode; Ljudsko ponašanje; Politička teorija	115
X	TREĆA FAZA TAOIZMA: ČUANG CE Čuang Ce – čovek i <i>Chuang-tzu</i> knjiga; Put postizanja relativne sreće; Politička i socijalna filosofija; Osećanje i razum; Put postizanja apsolutne sreće; Ograničeno stanovište; Više stanovište; Viši nivo znanja; Metodologija misticizma	127
XI	KASNIJI MOCISTI Rasprave o spoznaji i imenima; Rasprave o dijalektici; Razjašnjenje sveobuhvatne ljubavi; Odbrana sveobuhvatne ljubavi; Kritika drugih škola	143
XII	JIN-JANG ŠKOLA I RANA KINESKA KOSMOGONIJA Šest kategorija okultnih veština; Pet elemenata po opisu u „Velikoj normi“; „Mesečne zapovesti“; Cu Jen; Filosofija istorije; Načela Jin i Jang po opisu u „Dodacima“ <i>Knjige promena</i>	155

XIII	REALISTIČKO KRILO KONFUCIJANSTVA: HSIN CU	171
	Čovekov položaj; Teorija ljudske prirode; Poreklo morala; Teorija obreda i muzike; Logičke teorije; Pogreške drugih škola	
XIV	HAN FEJ CU I LEGALISTIČKA ŠKOLA	185
	Društvena pozadina legalista; Han Fej Cu, objedinitelj Legalističke škole; Legalistička filosofija istorije; Način vladavine; Legalizam i taoizam; Legalizam i konfucijanstvo	
XV	KONFUCIJANSKA METAFIZIKA	197
	Načela stvari; Tao sazdanja stvari; Tao preobražaja stvari; Sredina i sklad; Prosto i obično, Prosvetljenje i savršenstvo	
XVI	SVETSKA POLITIKA I SVETSKA FILOSOFIJA	211
	Političko stanje koje je prethodilo ujedinjenju pod dinastijom Ćin; Ujedinjenje Kine; Veliko znanje; Eklektička tendencija u delu <i>Hsün-tzu</i> ; Eklektička tendencija u knjizi <i>Chuang-tzu</i> ; Eklektizam Su-ma T'ana i Liju Hsina; Beleška o kineskom shvatanju nacionalizma	
XVII	TUNG ČUNG-ŠU, TEORETIČAR CARSTVA HAN	225
	Spajanje Jin-Jang škole i Konfucijanske škole; Kosmološka teorija; Teorija ljudske prirode; Društvena etika; Politička filosofija; Filosofija istorije; Tumačenje <i>Prolećnih i jesenjih anala</i> ; Tri stepena razvoja društva	
XVIII	NADMOĆ KONFUCIJANSTVA I PREPOROD TAOIZMA	239
	Objedinjavanje misli; Položaj Konfucija u misli razdoblja Han; Spor škola starih i novih tekstova; Jang Hsijung i Vang Č'ung; Taoizam i budizam; Politička i društvena pozadina	

XIX	NEOTAOIZAM: RACIONALISTI	253
	Oživljavanje interesovanja za Školu imena; Novo tumačenje Konfucija; Hsijang Hsiju i Kuo Hsijang; Tao je „Ništa”; „Samopreobražavanje” stvari; Institucije i moral; <i>Yu-wei</i> i <i>Wu-wei</i> ; Znanje i oponašanje; Jednakost stvari; Apsolutna sloboda i apsolutna sreća	
XX	NEOTAOIZAM: SENTIMENTALISTI	269
	Feng Liu i romantični duh; „Jang Čuov vrt uživanja”; Život u skladu s porivom; Emocionalni činilac; Seksualni činilac	
XXI	UTEMELJENJE KINESKOG BUDIZMA	281
	Uvođenje i razvoj budizma u Kini; Opšti koncepti budizma; Teorija dvostruke istine; Filosofija Seng-čaoa; Tao-šengova filosofija	
XXII	ČANIZAM: FILOSOFIJA ČUTNJE	297
	Tradicionalni opis porekla čanizma; Prvo načelo se ne može izraziti; Metoda kultivisanja; Naglo prosvetljenje; Postizanje nepostizanja	
XXIII	NEOKONFUCIJANSTVO: KOSMOLOZI	309
	Han Ji i Li Ao; Kosmologija Ču Tun-jia; Metoda kultivisanja duha; Šao Jungova kosmologija; Zakon razvoja stvari; Čan Cajeva kosmologija	
XXIV	NEOKONFUCIJANSTVO: POČETAK DVEJU ŠKOLA	327
	Č’eng Haova ideja čovekoljublja; Poreklo Č’eng-Ču ideje <i>li-a</i> ; Č’eng Jiov koncept <i>li-a</i> ; Metoda izlaženja na kraj sa osećanjima; Potraga za srećom	
XXV	NEOKONFUCIJANSTVO: ŠKOLA PLATONISTIČKIH IDEJA	341
	Mesto Ču Hsija u istoriji Kine; <i>Li</i> ili Načelo; <i>T’ai Chi</i> , ili vrhunska konačnost; <i>Ch’i</i> , ili materija; Priroda i duh; Politička filosofija; Metoda kultivisanja duha	

XXVI NEOKONFUCIJANSTVO: ŠKOLA SVEOPŠTEG DUHA	355
Lu Čiju-jianova koncepcija duha; Vang Šu-dženova koncepcija svemira; „Sjajna vrлина”; Intuitivno znanje; „Ispravljanje poslova”; Budnost duha; Kritika budizma	
XXVII UVOĐENJE ZAPADNE FILOSOFIJE	367
Reakcija protiv neokonfucijanstva; Pokret za stvaranje konfucijanske religije; Uvođenje zapadne misli; Uvođenje zapadne filosofije	
XXVIII KINESKA FILOSOFIJA U SAVREMENOM SVETU	381
Filosof i istoričar filosofije; Filozofsko stvaralaštvo za vreme rata; Priroda filosofije; Životne sfere; Metodologija metafizike	
Bibliografija	393

PREDGOVOR

Kratka istorija ma čega ne bi trebalo da bude naprosto skraćeno izdanje obimnije istorije. Ona treba da bude slika potpuna po sebi, a ne puki inventar imena i „-izama“. Da bi se to postiglo, pisac valja da ima, kao što veli jedan kineski izraz, „celu istoriju u glavi“. Tek onda može dati čitaocu zadovoljavajući zao-kružen pregled unutar ograničenog opsega za koji se opredelio.

Prema kineskoj historiografiji, dobar istoričar mora posedovati obimno naučno znanje kako bi savladao sav raspoloživ materijal, dobro rasuđivanje kako bi načinio pogodan izbor iz njega i književni dar kako bi svoju priču ispričao na zanimljiv način. Pišući kratku istoriju, namenjenu širokoj publici, pisac svakako ima manje mogućnosti da pokaže svoje naučno znanje, ali mu je potrebno selektivnije prosuđivanje i veći književni dar no da piše duže i strogo naučno delo.

Pripremajući ovo delo, pokušao sam da najbolje prosudim šta smatram važnim i bitnim u materijalima kojima sam ovladao. Međutim, imao sam veliku sreću da mi priredivač bude dr Derk Bode, koji je upotrebio svoj književni dar da bi stil ove knjige učinio zanimljivim, čitljivim i shvatljivim za zapadnog čitaoca. On je, takođe, davao sugestije u pogledu izbora i rasporeda materijala.

Budući kratka istorija, ova knjiga služi samo kao uvod u proučavanje kineske filosofije. Ukoliko čitalac želi da sazna više o tom predmetu, uputio bih ga na moje obimnije delo – *Istorija kineske filosofije*. Njen prvi tom preveo je dr Bode, a sad prevodi drugi. A, takođe, i na moje skorašnje delo – *Duh kineske filosofije*, u prevodu g. E. R. Hjuza sa Oksfordskog univerziteta. Oba dela se pominju u bibliografiji na kraju ove knjige koju je sastavio dr Bode. Dugujem zahvalnost i dr Bodeu i g. Hjuzu, iz čijih sam knjiga pozajmio prevode izvesnih kineskih tekstova.

Objavljajući ovu knjigu, radujem se mogućnosti da izrazim svoju zahvalnost Rokfelerovoj (Rockefeller) zadužbini na stipendiji koja mi je omogućila da iz Kine dođem na Pensilvanijski univerzitet kao gostujući profesor tokom 1946-47, i koja je urodila pisanjem ove knjige. Takođe želim da zahvalim za saradnju i ohrabrenje svojim kolegama i studentima sa Katedre za orijentalistiku, a naročito dr Bodeu, docentu za kineski jezik. Takođe sam zahvalan dr A. V. Hamelu (A. W. Hummel), šefu Azijskog odeljenja Kongresne biblioteke, za ohrabrenje i pomoć u izdavanju ove knjige.

Fung Ju-Lan

Juni 1947.
Pensilvanijski univerzitet

I poglavlje

DUH KINESKE FILOSOFIJE

Mesto koje je filozofija zauzimala u kineskoj civilizaciji moglo bi se uporediti sa mestom religije u drugim civilizacijama. Filozofija je u Kini bila briga svake obrazovane osobe. U davna vremena, ukoliko je čovek uopšte bio obrazovan, prvo obrazovanje koje je dobijao bilo je filozofsko. Kada su deca odlazila u školu, prvo što su učila da čitaju bile su *Četiri knjige*, koje se sastoje od *Konfucijanskog štiva*, *Mencijevih dela*, *Velikog znanja* i *Doktrine sredine*. *Četiri knjige* su predstavljale najvažnije tekstove neokonfucijanske filozofije. Ponekad, kad su deca tek počinjala da uče znakove, dobijali su da čitaju neku vrstu udžbenika. Ovaj je bio poznat kao *Troznačno klasično delo*, a tako je nazvan jer se svaka rečenica u knjizi sastojala od tri znaka raspoređena tako da pri recitovanju daju ritmički učinak, te tako pomognu deci da ih lakše upamte. Ova knjiga je, u stvari, početnica, a prva tvrdnja u njoj jeste da je „čovekova priroda prvobitno dobra”. To je jedna od suštinskih ideja Mencijeve filozofije.

Mesto filozofije u kineskoj civilizaciji

Zapadnjaku, koji vidi da je život kineskog naroda prožet konfucijanstvom, izgleda da je konfucijanstvo religija. Međutim, konfucijanstvo, zapravo, nije ništa više religija no, recimo, platonizam ili aristotelizam. Tačno je da su *Četiri knjige* bile Biblija kineskog naroda, ali u ovim knjigama nema priče o stvaranju, niti se pominju raj ili pakao.

Naravno, i pojam filozofija i pojam religija su višeznačni. Filozofija i religija mogu imati sasvim različit smisao za različite

ljude. Kad ljudi govore o filosofiji ili religiji, oni mogu pri tom imati sasvim različite predstave o ovima. Što se mene tiče, ono što nazivam filosofijom jeste sistematsko, refleksivno razmišljanje o životu. Svaki čovek, koji još nije umro je živ. Ali, nema mnogo onih koji refleksivno razmišljaju o životu, a još su malobrojniji oni čije je refleksivno razmišljanje sistematično. Filosof *mora* da filosofira; to jest, mora refleksivno da razmišlja o životu i da, potom, sistematski izrazi svoje misli.

Ova vrsta razmišljanja naziva se refleksivnim, jer za svoj predmet uzima život. Iz ovog tipa mišljenja nastaje svaka teorija života, teorija svemira i teorija spoznaje. Teorija svemira nastaje zato što je svemir pozadina života – pozornica na kojoj se odigrava drama života. Teorija spoznaje nastaje zato što je sâm mišljenje spoznaja. Po nekim zapadnim filosofima, da bismo mislili, moramo najpre otkriti šta možemo misliti; to će reći, pre no što počnemo da mislimo o životu, moramo najpre „misliti svoje mišljenje“.

Sve takve teorije proizvodi su refleksivnog mišljenja. Sâm koncept života, sâm koncept svemira i sâm koncept spoznaje takođe su proizvodi refleksivnog mišljenja. Bez obzira da li razmišljamo o životu ili o njemu govorimo, mi smo svi usred života. I bez obzira da li mislimo ili govorimo o svemiru, mi smo svi njegov deo. Ali, ono što filosofi nazivaju svemirom nije istovetno sa onim što fizičari imaju na umu kad pominju svemir. Ono što filosofi nazivaju svemirom jeste *ukupnost svega što postoji*. To je jednako onome što je drevni kineski filosof Hui Ši (Hui Shih) nazivao „Velikim“, što se definiše kao „ono iza čega ničeg nema“. Tako se svako i sve moraju smatrati delom svemira. Kad čovek razmišlja o svemiru, on razmišlja refleksivno.

Kad mislimo o spoznaji, ili kad govorimo o spoznaji, sâm mišljenje i govorenje jesu spoznaja. Da upotrebimo Aristotelov izraz, to je „mišljenje o mišljenju“, a to je refleksivno mišljenje. To je začarani krug u kojem se kreću filosofi koji tvrde da pre no što mislimo najpre moramo misliti o svome mišljenju, kao da ima-

II poglavlje

POZADINA KINESKE FILOSOFIJE

U prethodnom poglavlju sam rekao da je filosofija sistematsko refleksivno razmišljanje o životu. Misliočevo razmišljanje obično je uslovljeno okolinom u kojoj živi. Postojeći u izvesnoj okolini, on oseća život na izvestan način, te stoga u njegovoj filosofiji ima izvesnih naglašavanja ili ispuštanja, što čine osobenosti te filosofije.

Ovo važi za pojedinca kao što važi i za narod. U ovom poglavlju pokušaću da nešto kažem o geografskoj i ekonomskoj pozadini kineskog naroda, da bih pokazao kako su i zašto kineska civilizacija uopšte i posebno kineska filosofija onakve kakve jesu.

Geografska pozadina kineskog naroda

U *Konfucijanskom štivu* Konfucije veli: „Mudar čovek uživa u vodi, dobar čovek uživa u planinama. Mudri se kreću, dobri počivaju. Mudri su srećni, dobri istrajavaju” (VI, 21). Čitajući ovu izreku, osećam da ona sadrži nešto što nagoveštava jednu od razlika između naroda drevne Kine i drevne Grčke.

Kina je kontinentalna zemlja. Za stare Kineze njihova zemlja bila je ceo svet. U kineskom jeziku postoje dva izraza koja se mogu prevesti kao „svet”. Jedan je „sve pod nebom”, a drugi „sve unutar četiri mora”. Ljudima iz primorske zemlje, kakvi su Grci, bilo bi nepojmljivo da ovakvi izrazi mogu biti sinonimi. Ali, u kineskom jeziku jesu i to s razlogom.

Od vremena Konfucija, pa do kraja prošlog veka, nijedan kineski mislilac nije iskusio otiskivanje na otvoreno more. Ukoliko razmišljamo služeći se savremenim pojmovima o razdaljini,

Konfucije i Mencije nisu živeli daleko od mora, a ipak u *Štivu* Konfucije samo jednom pominje more. Zabeleženo je da je kazao: „Ako moj način ne prevlada, popeću se na splav i otploviti morem. Onaj koji će poći sa mnom biće (Čung) Ju” (Chung Yu) (V, 6). Čung Ju je bio Konfucijev učenik poznat po svojoj hrabrosti i junaštvu. U istom delu se kaže da je Čung Ju, kad je čuo ove reči, bio veoma zadovoljan. Konfucije, međutim, nije bio naročito zadovoljan Čung Juovim preteranim oduševljenjem, te primeti: „Ju je hrabriji od mene. Ne znam šta da radim s njim” (*ibid*).

Mencijevo pominjanje mora je takođe kratko: „Onome ko je video more”, kaže on, „teško je da išta misli o drugim vodama, a onome ko je odlutao do kapije mudraca, teško je da išta misli o rečima drugih” (VIIa, 24). Mencije nije ništa bolji od Konfucija, koji je samo mislio da „otplovi morem”. Koliko su bili drukčiji Sokrat, Platon i Aristotel, koji su živeli u primorskoj zemlji i lutali sa ostrva na ostrvo!

Ekonomska pozadina kineskog naroda

Drevni kineski i grčki filosofi nisu živeli samo pod različitim geografskim, već i ekonomskim uslovima. Pošto je Kina kontinentalna zemlja, Kinezi su morali da stiču sredstva za život zemljoradnjom. Čak se i danas procenjuje da deo kineskog stanovništva koji se bavi zemljoradnjom iznosi od 75 do 80 %. U agrarnoj zemlji glavni temelj bogatstva je zemljište. Otuda su se tokom kineske istorije društveno i ekonomsko mišljenje i politika usredsređivali na upotrebu i raspodelu zemlje.

Poljoprivreda je u takvoj ekonomiji podjednako važna i u miru i u ratu. Tokom razdoblja Zaraćenih država (480-222 p.n.e), razdoblja u mnogo čemu sličnog našem, kada je Kina bila podeljena na mnogobrojna feudalna kraljevstva, svaka država je posvećivala veću pažnju onome što se tada nazivalo „veštinama zemljoradnje i ratovanja”. Konačno je država Ćin, jedna od sedam vodećih država tog doba, zadobila prevlast i u zemljoradnji

IV poglavlje

KONFUCIJE: PRVI UČITELJ

Konfucije je latinizovano ime osobe koja je u Kini bila poznata kao K'ung Cu (K'ung Tzu), ili Učitelj Cu¹. Njegovo prezime je bilo K'ung, a ime Č'iju. Rodio se 551.g.p.n.e. u državi Lu, južnom delu sadašnje provincije Šantung u istočnoj Kini. Njegovi preci pripadali su vojvodskoj kući države Sung, poreklom iz kraljevske kuće Šang, dinastije koja je prethodila dinastiji Ču. Zbog političkih neprilika, porodica je, pre rođenja Konfucija, izgubila svoj visoki položaj i preselila se u Lu.

Najpodrobniji opis Konfucijevog života je biografija koja sačinjava četrdeset sedmo poglavlje *Istorijskih zapisa (Shih Chi)* (prve kineske dinastičke istorije, završene oko 86.g.p.n.e). Iz nje saznajemo da je Konfucije u mladosti bio siromašan, ali je ušao u državnu službu Lu i do pedesete godine postigao položaj visokog zvaničnika. Međutim, usled političke spletke, uskoro je bio prisiljen da podnese ostavku i ode u izgnanstvo. Narednih trinaest godina putovao je iz države u državu, stalno se nadajući da će naći priliku da ostvari svoj ideal političke i društvene reforme. Međutim, nigde nije uspeo i konačno se kao starac vratio u Lu, gde je, tri godine kasnije, umro 479.g.p.n.e.

Konfucije i Šest klasičnih dela

U prošlom poglavlju sam rekao da je uspon filozofskih škola počeo sa praksom privatnog podučavanja. Koliko moderna

---

¹ Reč „tzu” ili učitelj je sufiks koji se iz učivosti dodaje imenu većine filozofa iz vremena dinastije Ču, npr. Čuang Cu, Hsin Cu itd., a znači: „Učitelj Čuang”, „Učitelj Hsin”, itd.

nauka može da odredi, Konfucije je bio prvi čovek u istoriji Kine koji je tako, u privatnom svojstvu, podučavao veliki broj učenika koji su ga pratili na njegovim putovanjima po raznim državama. Prema predanju, on je imao nekoliko hiljada učenika, od kojih su nekoliko desetina postali slavni mislioci i učenjaci. Prva brojka nesumnjivo predstavlja veliko preterivanje, ali nema sumnje da je Konfucije bio veoma uticajan učitelj i, što je važnije i jedinstveno, prvi privatni učitelj u Kini. Njegove ideje se mogu najbolje upoznati kroz *Konfucijansko štivo (Lun Yü)*, zbirku njegovih raštrkanih izreka koju je sastavio neki od njegovih učenika.

Konfucije je bio *ju* i osnivač Ju-škole, koja je na Zapadu bila poznata kao Konfucijanska škola. U prethodnom poglavlju smo videli kako je Liju Hsin o ovoj školi pisao da je „bavila izučavanjem *Liu Yi* i naglašavala stvari koje se tiču čovekoljublja i ispravnosti”. Izraz *Liu Yi* znači „šest umetnosti”, tj. šest slobodnih umetnosti, ali se češće prevodi kao „Šest klasičnih dela”. To su *Yi*, ili *Knjiga promena*, *Shih*, ili *Knjiga oda* (ili *Pesništvo*), *Shu*, ili *Knjiga o istoriji*, *Li*, ili *Ritual* ili *Obredi*, *Yüeh*, ili *Muzika* (koja nije sačuvana kao posebno delo) i *Ch'un Ch'iu*, ili *Prolećni i jesenji anali*, istorijska hronika Konfucijeve države Lu, od 722. do 479.g.p.n.e, godine Konfucijeve smrti. Priroda ovih klasičnih dela jasna je iz njihovih naslova, s izuzetkom *Knjige promena*. Konfucijanci su ovo delo kasnije tumačili kao traktat o metafizici, ali je prvobitno bilo knjiga za predskazivanje.

U pogledu Konfucijeve veze sa Šest klasičnih dela, postoje dve tradicionalne naučne škole. Jedna tvrdi da je Konfucije bio autor svih ovih dela, a druga da je Konfucije bio pisac *Prolećnih i jesenjih anala*, komentator *Knjige promena*, reformator *Rituala* i *Muzike* i urednik *Knjige o istoriji* i *Knjige oda*.

Međutim, Konfucije, u stvari, nije bio ni autor, ni komentator, pa čak ni urednik nijednog od ovih klasičnih dela. Naravno, on je u izvesnim pogledima bio konzervativac koji je održavao tradiciju. Tako je u ritualima i muzici zaista pokušao da ispravi sva odstupanja od tradicionalne prakse ili standarda, a *Lun Yü*

ili *Štivo* daje primere takvih njegovih postupaka. No, sudeći po onome što se o njemu veli u *Štivu*, Konfucije nije nikad namera-
vao da bilo šta napiše za buduća pokolenja. Pisanje knjiga u pri-
vatnom, a ne u zvaničnom svojstvu još je bilo nepoznata praksa
koja se razvila tek nakon Konfucijevog vremena. On je bio prvi
kineski privatni učitelj, ali ne i prvi privatni pisac.

Šest klasičnih dela postojala su pre Konfucijevog doba i
sačinjavala su kulturnu baštinu prošlosti. Tokom prvih vekova
feudalizma, za vlade dinastije Ču, ona su bila osnova za vaspita-
vanje aristokrata. Međutim, kad je feudalizam počeo da se raspa-
da, približno od 7. veka pre naše ere, učitelji aristokrata ili čak i
neke aristokrate – ljudi koji su izgubili svoje položaje i titule, ali
su dobro poznavali klasična dela – počeli su da odlaze u narod.
Kao što smo u prethodnom poglavlju videli, oni su zarađivali za
život podučavajući ljude „Klasičnim delima” ili radeći kao vešti
„pomoćnici”, dobro upućeni u rituale, prilikom sahrana, prino-
šenja žrtava, venčanja i drugih ceremonija. Ta vrsta ljudi bila je
poznata kao *ju* ili „literati”.

Konfucije kao vaspitač

Međutim, Konfucije je bio nešto više od „literata” u uobiča-
jenom značenju te reči. Tačno je da u *Štivu* vidimo da je, s jednog
stanovišta, prikazan samo kao vaspitač. On je želeo da njegovi
učenici budu „zaokruženi ljudi” koji će biti korisni državi i druš-
tvu, te ih je podučavao raznim granama znanja, zasnovanim na
raznim klasičnim delima. On je smatrao da je njegova osnovna
funkcija učitelja da svojim učenicima tumači drevno kulturno
nasleđe. Zato je, po vlastitim rečima, zabeleženim u *Štivu*, bio
„prenosilac, a ne začetnik” (*Štivo*, VII, 1). Ali, to je samo jedna
strana Konfucija, a postoji i druga. Ona se sastoji u tome što je
Konfucije, prenoseći tradicionalne institucije i ideje, ovima da-
vao tumačenja izvedena iz vlastitih moralnih koncepata. Primer
je njegovo tumačenje starog običaja da nakon smrti roditelja sin

VI poglavlje

PRVA FAZA TAOIZMA: JANG ČU

U *Konfucijanskom štivu* nam se veli da je Konfucije, putujući iz države u državu, sretao mnoge ljude koje je nazivao *yin che*, „oni koji se skrivaju” i opisao ih kao „osobe koje su pobile iz sveta” (XIV, 39). Ovi osamljenici su ismevali Konfucija zbog njegovih, po njima uzaludnih napora da spase svet. Jedan od njih opisao ga je kao „čoveka koji zna da ne može uspeti, a ipak to i dalje pokušava” (XIV, 41). Cu Lu (Tzu Lu), Konfucijev učenik, ovako je odgovorio na te napade: „Nije ispravno odbijati zvaničnu službu. Ako se ne odbacuju odredbe odnosa između starih i mladih u porodičnom životu, kako ćete onda odbaciti dužnost što postoji između vladara i podanika? U svojoj želji da očuvate ličnu čistotu, vi podrivate veliki društveni odnos (odnos između vladara i podanika)” (*ibid*, XVIII 7).

Prvi taoisti i osamljenici

Osamljenici su, dakle, bili individualisti koji su „želeli da očuvaju ličnu čistotu”. Oni su, u izvesnom smislu, takođe bili defetisti koji su smatrali da je svet toliko rđav da se za njega ništa ne može učiniti. *Štivo* izveštava da je jedan od njih rekao: „Svet je nadošla bujica, postoji li iko ko to može promeniti?” (XVIII, 6). Taoisti su, verovatno, prvobitno nastajali od ljudi ovog kova, čija je većina živela daleko od drugih ljudi, u svetu prirode.

Međutim, taoisti nisu bili obični osamljenici koji su „pobile iz sveta”, želeći da „očuvaju ličnu čistotu” i koji, osamivši se, nisu uopšte pokušavali da ideološki opravdaju svoje ponašanje. Naprotiv, bili su to ljudi koji su, povlačeći se u osamu, pokušali

da razviju misaoni sistem koji bi dao smisao njihovom postupku. Jang Ču (Yang Chu) je, izgleda, među njima bio najraniji istaknuti pobornik toga.

Datum rođenja i smrti Jang Čua nisu jasni, ali je morao živeti između razdoblja Mo Cua (oko 479–oko 381.g.p.n.e) i Mencija (oko 371– oko 289.g.p.n.e). Na to ukazuje činjenica da je, mada ga Mo Cu ne pominje, do Mencijevog vremena već bio postao uticajan koliko i mocisti. Da navedemo sâmog Mencija: „Reči Jang Čua i Mo Tija ispunjavaju svet” (*Mencijeva dela*, IIIb, 9). U taoističkom delu poznatom pod naslovom *Lieh-tzu* postoji poglavlje „Jang Ču”, koje, po tradicionalnom shvatanju, predstavlja filozofiju Jang Čua¹. Međutim, savremena nauka je u velikoj meri osporavala autentičnost *Lieh-tzu*, a shvatanje izraženo u najvećem delu poglavlja „Jang Ču” nije u saglasnosti sa idejama Jang Čua kako o njima izveštavaju drugi rani pouzdani izvori. Tu se izlažu načela krajnjeg hedonizma (otud Forkov naslov *Jang Čuov vrt uživanja*), dok ni u jednom drugom ranom spisu ne nalazimo da se Jang Ču optužuje kao hedonist. Stvarne ideje Jang Čua se, na žalost, nigde ne opisuju naročito konsektivno, već se moraju izvesti iz pominjanja rasutih u izvesnom broju dela drugih pisaca.

Osnovne ideje Jang Čua

U *Mencijevim delima* se veli: „Načelo Jang Čua je: ‘Svak za sebe’. Makar mogao dobiti čitav svet time što će iščupati jednu jedinu vlas, on to ne bi učinio” (VHa, 26). U *Lü-shih Ch’un-ch’iu* (iz 3. v.p.n.e) veli se: „Jang Šeng je cenio vlastito ja” (XVII, 7). U knjizi *Han-fei-tzu* (takođe iz 3. veka) kaže se: „Postoji čovek čija je politika da ne ulazi u grad koji je u opasnosti, niti da ostaje u vojsci. Čak ni za veliku dobit – čitav svet – on ne bi trampio jednu dlaku sa svoje noge... To je čovek koji prezire stvari, a ceni život”

---

¹ Vidi: Antoil Forke: *Yang Chu’s Garden of Pleasure* i James Legge: *The Chinese Classics*, tom II, Prolegomena, str. 92–9.

(gl. 50). A *Huai-nan-tzu* (iz 2. v.p.n.e) kaže: „Čuvati svoj život i održavati ono što je u njemu istinsko, ne dozvoljavajući stvarima da čoveka upetljaju: to je postavio Jang Ču” (gl. 13).

Skorašnji izučavaoci su dokazali da je Jang Šeng iz *Lü-shih Ch'un-ch'iu* Jang Ču, dok čovek koji „za veliku dobit – čitav svet – ne bi trampio jednu dlaku sa svoje noge ” takođe mora biti Jang Ču ili jedan od njegovih sledbenika, jer se ne zna da je neki drugi čovek tog vremena zastupao takvo načelo. Spajajući ove izvore, možemo zaključiti da su dve osnovne ideje Jang Čua bile: „Svak za sebe” i „preziranje stvari a cenjenje života”. Takve ideje su sušta suprotnost idejama Mo Cua, koji je zastupao načelo sveobuhvatne ljubavi.

Tvrdnja Han Feja da se Jang Ču ne bi odrekao jedne dlake sa svoje noge čak i kad bi dobio ceo svet, unekoliko se razlikuje od onoga što veli Mencije, to jest da Jang Ču ne bi žrtvovao ni jednu dlaku čak ni za dobro celog sveta. Međutim, obe tvrdnje su u saglasnosti sa osnovnim idejama Jang Čua. Ova druga je u skladu sa njegovom doktrinom „svak za sebe”; prva sa doktrinom „preziranja stvari i cenjenja života”. Može se reći da su to samo dve strane jedne teorije.

Primeri za Jang Čuove ideje

U taoističkoj literaturi mogu se naći primeri za oba pomenuta aspekta Jang Čuove ideologije. U prvom poglavlju knjige *Chuang-tzu* postoji priča o susretu legendarnog mudraca-vladara Jaoa i pustinjaka po imenu Hsi Ju (Hsü Yu). Jao je bilo stalo da upravljanje svetom prepusti Hsi Juu, ali je ovaj to odbio rekavši: „Ti upravljaš svetom i u njemu već vlada mir. Pretpostavi da ja zauzmem tvoje mesto, da li bih to učinio zbog titule? Titula je samo senka stvarnog dobitka. Da li bih to učinio zarad stvarnog dobitka? Senica što u gorostasnoj šumi gradi gnezdo zauzima tek jednu grančicu. Tapir, utoljavajući žed u reci, pije samo koliko da popuni trbuh. Vрати se i budi miran. Meni svet nije

VII poglavlje

IDEALISTIČKO KRILO KONFUCIJANSTVA: MENCIJE

Po *Istorijskim zapisima* (gl. 74), Mencije (371?–289? g.p.n.e) bio je rodom iz države Cu, u sadašnjem južnom delu provincije Šantung u istočnoj Kini. U vezi je sa Konfucijem preko svojih studija kod jednog učenika Cu-sua, koji je bio Konfucijev unuk. U to vreme kraljevi Čija, jedne veće države, takođe u današnjem Šantungu, bili su veliki poštovaoci nauke. Blizu zapadne kapije svoje prestonice – kapije poznate pod nazivom Či – otvorili su naučni centar koji su nazvali *Chi-hsia*, to jest „podno Čija”. Svi učenjaci koji su onde živeli „smatrani su visokim dostojanstvenicima, a odavana im je čast i ugađano im je na taj način što su za njih na glavnom drumu podizane velike kuće. Ovo je trebalo da pokaže svim gostima feudalaca da država Či može da privuče najuglednije učenjake sveta” (*ibid*).

Mencije je izvesno vreme bio jedan od tih uglednih učenjaka, ali je putovao i po drugim državama, uzalud pokušavajući da njihovim vladarima izloži svoje ideje. Kako nam kažu *Istorijski zapisi*, konačno se povukao i sa svojim učenicima sastavio *Mencijeva dela* u sedam knjiga. Ovo delo beleži razgovore Mencija i feudalnih vladara njegovog doba, kao i njega i njegovih učenika, a u kasnija vremena mu je odata počast svrstavanjem u slavne „Četiri knjige”, koje su proteklih hiljadu godina predstavljale temelj konfucijanskog vaspitanja.

Mencije predstavlja idealističko krilo konfucijanstva, a nešto pozniji Hsin Cu – realističko krilo. Kako budemo išli dalje, razjasniće se smisao ove tvrdnje.

Dobrota ljudske prirode

Videli smo da je Konfucije veoma mnogo govorio o *jen-u* (*žen-u*, čovekoljublju) i pravio oštru razliku između *yi* (ispravnosti) i *li* (ćara). Svaki čovek valja, bez pomisli na ličnu korist, bezuslovno da čini ono što treba da čini i da bude ono što treba da bude. Drugim rečima, on valja da „se proširi tako da u sebe uključi druge”, što je, u suštini, upražnjavanje *jen-a* (*žen-a*). Mada je zastupao ova učenja, Konfucije je propustio da objasni zašto čovek treba da postupa na ovaj način. Mencije je, međutim, pokušao da pruži odgovor na ovo pitanje i tako je razvio teoriju koja ga je proslavila: teoriju prvobitne dobrote ljudske prirode.

Da li je ljudska priroda dobra ili rđava – to će reći, kakva je tačno priroda ljudske prirode – bio je jedan od najspornijih problema u kineskoj filosofiji. Prema Menciju, u njegovo doba su pored njegove postojale još tri teorije o ovom predmetu. Prva je glasila da ljudska priroda nije ni dobra, ni zla. Druga – da ljudska priroda može biti ili dobra ili rđava (što, izgleda, znači da u čovekovoju prirodi postoje i dobri i rđavi elementi), a po trećoj, priroda izvesnih ljudi je dobra, a drugih loša (*Mencijeva dela*, Vla, 3-6). Prvu od ovih teorija je zastupao Kao Cu (Kao Tzu), filosof koji je bio Mencijev savremenik. Iz dugih rasprava između njega i Mencija, sačuvanih u *Mencijevim delima*, o ovoj teoriji znamo više no o ostalima.

Kad Mencije tvrdi da je ljudska priroda dobra, on time ne misli da se svaki čovek rađa kao Konfucije, što će reći – mudrac. Njegova teorija poseduje izvesnu sličnost sa jednim vidom druge ranije pomenute teorije: da u čovekovoju prirodi postoje dobri elementi. On, dakako, priznaje da postoje i drugi elementi koji po sebi nisu ni dobri ni rđavi, ali koji, ukoliko se dolično ne obuzdavaju, mogu voditi zlu. Međutim, po Menciju, to su elementi koje čovek deli sa drugim živim stvorovima. Oni predstavljaju „životinjsku” stranu čovekovog života, te ih, strogo govoreći, ne treba smatrati delom „ljudske” prirode.

IX poglavlje

DRUGA FAZA TAOIZMA: LAO CE

Prema predanju, Lao Ce (ime koje doslovno znači „stari učitelj“) rođen je u državi Ču, u južnom delu današnje provincije Honan, a bio je stariji savremenik Konfucija, koga je, po pričama, poučavao u izvođenju ceremonija. Stoga se knjiga koja nosi njegovo ime *Lao-tzu*, a u kasnijim vremenima poznata i kao *Tao Te Ching* (*Klasično delo o Putu i Moći*) tradicionalno smatrala prvim filozofskim delom u istoriji Kine. Međutim, moderna nauka nas je prisilila da potpuno promenimo ovo mišljenje i da nastanak knjige postavimo znatno nakon Konfucija.

Lao Ce – čovek i *Lao-tzu* – knjiga

S tim u vezi postavljaju se dva pitanja. Jedno u pogledu datuma rođenja i smrti čoveka Lao Cea (čije je prezime, kako se veli, bilo Li, a ime Tan) i drugo, o datumu nastanka knjige. Veza između ovog dvoga ne mora nužno postojati, jer je sasvim moguće da je zaista živio čovek poznat kao Lao Tan, stariji od Konfucija, a da je knjiga nazvana *Lao-tzu* nastala kasnije. To je stanovište koje ja zauzimam, a ono nužno ne protivreči tradicionalnim opisima Lao Cea-čoveka, jer u tim opisima nema tvrdnje da je čovek Lao Ce odista napisao knjigu koja se tako zove. Stoga sam spreman da prihvatim tradicionalne priče o čoveku Lao Ceu, dok, istovremeno, postavljam knjigu *Lao-tzu* u kasnije razdoblje. Zapravo, sad verujem da je datum nastanka knjige pozniji no što sam pretpostavljao kad sam pisao svoju *Istoriju kineske filozofije*. Sad verujem da je knjiga napisana, ili sastavljena, nakon Huj Šija i Kung-sun Lunga, a ne pre njih, kao što sam onde naznačio. Ovo

stoga što *Lao-tzu* sadrži podosta razmatranja Bezimenog, a da bi se to postiglo, verovatno je da su ljudi najpre morali postati svesni postojanja sâmih imena.

Moj stav ne iziskuje tvrdnju da ne postoji nikakva veza između Lao Cea-čoveka i knjige *Lao-tzu*, jer knjiga možda zaista sadrži nekoliko izreka stvarnog Lao Cea. Ono što tvrdim, međutim, jeste da misaoni sistem u knjizi kao celini ne može biti proizvod razdoblja pre ili za vreme Konfucijevog života. Međutim, na sledećim stranicama, kako bih izbegao pedantstvo, govoriću da je Lao Ce rekao to i to, umesto da kažem da se u knjizi *Lao-tzu* veli to i to, baš kao što danas još govorimo o izlasku i zalasku Sunca, mada vrlo dobro znamo da Sunce zapravo ne izlazi, niti zalazi.

Tao, Ono što se ne može imenovati

U prethodnom poglavlju smo videli da su filosofi iz Škole imena, proučavanjem imena uspeali da otkriju „ono što leži izvan oblika i odlika”. Međutim, većina ljudi misli samo u pojmovima „onog što počiva unutar oblika i odlika”, to jest postojećeg sveta. Sagledavajući dato, oni nemaju teškoća da ga izraze, i mada za to koriste imena, nisu svesni da su to imena. Kada su filosofi iz Škole imena počeli da razmišljaju o sâmim imenima, ova njihova misao je predstavljala veliki korak napred. Misliti o imenima znači misliti o mišljenju. To je misao o misli, te je zato misao na višem nivou.

Sve stvari što „počivaju unutar oblika i odlika” imaju imena ili bar poseduju mogućnost da imaju imena. One se mogu imenovati. Ali, Lao Ce, kao o suprotnosti onome što se može imenovati, govori o onome što se ne može imenovati. Nije sve što počiva izvan oblika i odlika ono što se ne može imenovati. Univerzalije, na primer, počivaju izvan oblika i odlika, ali nisu ono što se ne može imenovati. No, s druge strane, ono što se ne može imenovati sasvim nepobitno počiva izvan oblika i odlika. Tao ili taoistički Put je koncept ove vrste.

X poglavlje

TREĆA FAZA TAOIZMA: ČUANG CE

Čuang Ču (Chuang Chou), poznatiji kao Čuang Ce (oko 369-oko 286.g.p.n.e) možda je najveći među ranim taoistima. O njegovom životu malo znamo, sem podatka da je rodom iz državice Meng, na granici današnjih provincija Šantung i Honan, gde je živeo pustinjačkim životom, ali je ipak bio slavan po svojim idejama i spisima. Priča se da je kralj Vej iz Čua, čuvši za njegovo ime, jednom poslao glasnike s darovima da ga pozovu u njegovu državu, obećavajući da će ga postaviti za glavnog ministra. Čuang Ce se, međutim, samo nasmejao i rekao im: „ ... Odlazite, ne prljajte me... Više volim da uživam u svojoj slobodnoj volji” (*Istorijski zapisi*, gl. 63).

Čuang Ce – čovek i *Chuang-tzu* knjiga

Mada je Čuang Ce bio savremenik Mencija i prijatelj Hui Šija, knjigu pod naslovom *Chuang-tzu*, kakvu danas znamo, verovatno je sastavio Kuo Hsijang (Kuo Hsiang), veliki komentator Čuang Cea iz 3. veka naše ere. Stoga nismo sigurni koja je poglavlja knjige *Chuang-tzu* odista napisao sâm Čuang Ce. To je, zapravo, zbirka različitih taoističkih spisa, od kojih neki predstavljaju prvu, neki drugu, a neki treću fazu razvoja taoizma. Samo poglavlja koja predstavljaju misao te treće, vrhunske faze, mogu se s pravom nazvati filozofijom sâmog Čuang Cea, mada, možda, čak ni njih nije u celosti napisao Čuang Ce. Jer, mada se ime Čuang Cea može smatrati reprezentativnim za poslednju fazu ranog taoizma, verovatno su njegov sistem misli u potpunosti dovršili tek njegovi sledbenici. Izvesna poglavlja knjige *Chuang-tzu*, na

primer, sadrže iskaze o Kung-sun Lungu, koji je svakako živio nakon Čuang Cea.

Put postizanja relativne sreće

Prva glava knjige *Chuang-tzu*, pod naslovom „Srećni izlet“, jednostavan je tekst, pun zabavnih priča. Njihova je osnovna ideja da postoje različiti stepeni postizanja sreće. Slobodan razvoj naše prirode može nas dovesti do vrste relativne sreće; apsolutna sreća se postiže višim razumevanjem prirode stvari.

Da bi se ostvario prvi od ovih zahteva — slobodan razvoj naše prirode, treba da imamo mogućnost za potpuno i slobodno ispoljavanje naše prirodne sposobnosti. Ta sposobnost je naš Te, koji proističe neposredno iz Taa. U pogledu Taa i Tea, Čuang Ceova ideja je istovetna sa Lao Ceovom. On, na primer, veli: „U velikom početku postojalo je Ne-biće. Nije imalo ni bića, ni ime, a iz njega je proizišao Jedan. Kad je nastao Jedan, postojao je Jedan, ali još nije imao oblik. Kad su stvari stekle ono čime nastaju, to je nazvano Te“ (gl. 12). Tako je naš Te ono što nas čini onim što smo. Srećni smo kad se taj Te, ili naša prirodna sposobnost, potpuno i slobodno ispoljava, to jest kad je naša priroda potpuno i slobodno razvijena.

U vezi sa ovom idejom slobodnog razvoja, Čuang Ce suprotstavlja ono što je prirodno onome što je čovekovo. „Ono što je prirodno“, veli on, „unutarnje je. Ono što je čovekovo, spoljašnje je... Prirodno je da volovi i konji imaju četiri noge. Stavljanje ular konju na glavu ili uzice u gubicu vola čovekovo je delo“ (gl. 17). Sleđenje onoga što je prirodno, tvrdi Čuang Ce, izvor je vaskolike sreće i dobrote, dok je sleđenje onoga što je čovekovo izvor vaskolikog bola i zla.

Stvari su po svojoj prirodi različite, pa i njihove prirodne sposobnosti nisu iste. Međutim, zajedničko im je da su podjednako srećne kad u potpunosti i slobodno ispoljavaju prirodnu sposobnost. U „Srećnom izletu“ ispričana je priča o veoma velikoj i maloj ptici. Njihove sposobnosti su sasvim različite. Jedna

XII poglavlje

JIN-JANG ŠKOLA I RANA KINESKA KOSMOGONIJA

U drugom poglavlju ove knjige, rekao sam da je *Jin-Jang* škola potekla od okultista. U drevna vremena, ti okultisti bili su poznati kao *fang shih* (*fang ši*), što će reći upražnjivači okultnih veština. U „Traktatu o književnosti“, obuhvaćenom *Istorijom bivše dinastije Han* (gl. 30), koji se temelji na *Sedam kratkih pregleda* Liju Hsina, ove okultne veštine svrstane su u šest kategorija.

Šest kategorija okultnih veština

Prva je astrologija. „Astrologija“, veli to poglavlje *Istorije dinastije Han*, „služi za sređivanje 28. sazvežđa i za uočavanje kretanja pet planeta, Sunca i Meseca kako bi se zabeležile pojave sreće i nesreće”.

Druga kategorija se bavi kalendarima. „Kalendari”, kaže isti traktat, „služe za raspoređivanje četiri godišnja doba u odgovarajući raspored, za podešavanje vremena ravnodnevnica, dugodnevnica i kratkodnevnica i uočavanje saglasnosti perioda Sunca, Meseca i pet planeta da bi se time ispitale datosti hladnoće i vrućine, života i smrti... Ovom veštinom se obelodanjuju jadi nesreća i sreća napretka.”

Treća kategorija je povezana sa Pet elemenata. „Ova veština”, kaže „Traktat o književnosti”, „nastaje iz kruženja Pet sila (Pet elemenata) i ako se proširi do svojih najdaljih granica, ne postoji ništa što neće dosegnuti”.

Četvrta je predskazivanje pomoću stabljika hajdučke trave i pomoću kornjačinih ili volovskih lopatica. To su bile dve glavne

metode predskazivanja u drevnoj Kini. Po ovoj drugoj metodi, gatar bi prosvrdlao rupu u kornjačevini ili pljosnatom parčetu kosti, a zatim bi ovu metalnom šipkom zagrejao tako da pukotine idu zrakasto od rupe. Gatar je prema konfiguraciji pukotina tumačio odgovor na postavljeno pitanje. Po prvoj metodi, gatar je baratao stabljikama hajdučke trave tako da daju izvesne brojčane kombinacije koje su se mogle tumačiti pomoću *Knjige promena*. Takvo tumačenje bilo je osnovna svrha prvobitnog korpusa ovog dela.

Petu kategoriju čine razna gatanja, a šesta je sistem formi. Ova kategorija je uključivala fizionomiju sa onim što je kasnije bilo poznato pod nazivom *feng-šui*, doslovno „vetar i voda”. *Feng-šui* se zasniva na konceptu da je čovek proizvod svemira. Zato njegova kuća ili mesto sahranjivanja moraju biti podešeni tako da budu u skladu sa prirodnim silama, tj. sa „vetrom i vodom”.

U vreme kad je feudalizam bio na vrhuncu, u prvim vekovima vladavine dinastije Ču, pri svakom aristokratskom domu postojali su nasledni stručnjaci za ove razne okultne veštine, koji su morali biti konsultovani kad god se pomišljalo na bilo koji važniji čin. Međutim, sa postepenim raspadom feudalizma, mnogi od ovih stručnjaka izgubili su svoje nasledne položaje i razišli su se širom zemlje, gde su nastavili da upražnjavaju svoje veštine među narodom. Potom su dobili ime *fang shih*, ili upražnjivači okultnih veština.

Sâm okultizam, ili magija, temelji se, naravno, na sujeverju, ali je često bio ishodište nauke. Okultne veštine dele sa naukom želju da se priroda tumači na jedan pozitivan način i da se obezbede usluge prirode time što će je čovek pokoriti. Okultizam postaje nauka kad se odrekne verovanja u natprirodne sile i pokuša da svemir tumači samo prirodnim silama. Shvatanja o tome šta su prirodne sile mogu u početku izgledati prilično naivna i primitivna, ali u njima ipak nalazimo začetak nauke.

To je bio doprinos *Jin-Jang* škole kineskoj misli. Ova škola predstavlja naučan smer u tom smislu što je pokušala da pruži

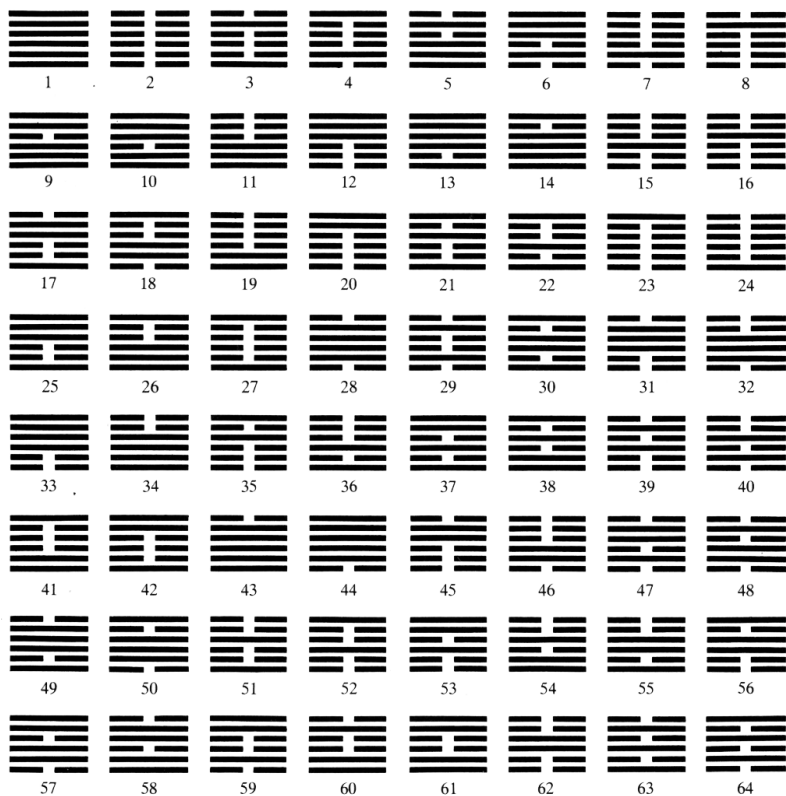
Načela Jin i Jang po opisu u „Dodacima” *Knjige promena*

Teorija Pet elemenata tumačila je strukturu svemira, ali nije objašnjavala nastanak sveta. To objašnjenje je pružila teorija o Jinu i Jangu.

Reč *Jang* prvobitno je značila: sunčeva svetlost ili ono što pripada sunčevoj svetlosti i svetlu uopšte; a *Jin* odsustvo sunčeve svetlosti, tj. senka ili tama. U kasnijem razvoju, Jang i Jin su se počeli smatrati dvema kosmičkim načelima ili silama koje predstavljaju muškost, aktivnost, toplotu, svetlost, suvoću, tvrdoću (Jang); odnosno ženstvenost, pasivnost, hladnoću, tamu, vlažnost, mekoću itd. (Jin). Sve pojave u svemiru nastaju uzajamnim dejstvom ova dva osnovna načela. Ovaj koncept je sve doskora preovladavao u kineskim kosmološkim spekulacijama. Jedan rani pomen javlja se već u delu *Kuo Yü* ili *Rasprave o državama* (koje je, međutim, i sâmo sastavljeno, po svojoj prilici, tek u 4. ili 3. v.p.n.e). Ovo istorijsko delo beleži da je jedan naučnik, kad je 780.g.p.n.e. došlo do zemljotresa, objasnio: „Kad se Jang skriva i ne može da izađe i kad je Jin potisnut te ne može da izađe, nastaju zemljotresi” (*Chou Yü*, I, 10).

Kasnije se teorija Jina i Janga uglavnom povezivala sa *Knjigom promena*. Prvobitni korpus ove knjige sastoji se od onog što je poznato pod imenom osam trigrama, od kojih je svaki sastavljen od kombinacija tri prekinute ili cele crte, na sledeći način:

 . Kombinujući ma koja dva od ovih trigrama u dijagrame od kojih svaki ima šest crta, , itd, dobija se ukupno 64 kombinacije koje su poznate kao 64 heksagrama. Originalni tekst *Knjige promena* sastoji se od tih heksagrama i opisa njihovog navodno simboličnog značenja.

64 heksagrama

Prema predanju, osam trigrama izmislio je Fu Hsi, prvi legendarni vladar Kine, koji je prethodio čak i Žutom caru. Po nekim učenjacima, Fu Hsi je sâm kombinovao 8 trigrama kako bi dobio 64 heksagrama; po drugima, to je učinio kralj Ven iz 12. veka pre naše ere. Tekstualna tumačenja heksagrama kao celine i njihovih *hsiao* (pojedinih crta u svakom heksagramu) je, po nekim učenjacima, napisao kralj Ven; po drugima, kralj Ven je napisao komentare heksagrama, dok je pisac komentara pojedinih

XV poglavlje

KONFUCIJANSKA METAFIZIKA

U 12. poglavlju smo videli da je *Knjiga promena* ili *Yi Ching* (*Ji Ding*, takođe poznata jednostavno kao *Yi*) prvobitno bila knjiga za gatanje. Kasnije su joj konfucijanci dali kosmološka, metafizička i etička tumačenja koja sačinjavaju „Dodatke” što se sada mogu naći u *Knjizi promena*.

Kosmološku teoriju sadržanu u „Dodacima” već smo razmatrali u 12. poglavlju, a ponovo ćemo se vratiti na nju u 23. glavi. U ovom poglavlju ćemo se ograničiti na metafizičke i etičke teorije obuhvaćene „Dodacima” i poglavljem *Chung Yung* (*Čung Jung*).

Chung Yung, ili *Doktrina sredine*, čini jedno od poglavlja *Knjige obreda* (*Li Chi*). Prema predanju, pisac je Cu-su, Konfucijev unuk, ali je, u stvari, njen veliki deo, izgleda, napisan nešto kasnije. „Dodaci” i *Chung Yung* predstavljaju poslednji stepen metafizičkog razvoja drevnog konfucijanstva. Njihov metafizički značaj je zapravo toliki da su neotaoisti iz 3. i 4. veka naše ere smatrali *Yi* jednim od tri glavna dela spekulativne filosofije – druga dva su *Lao-tzu* i *Chuang-Tzu*. Slično ovome, car Vu (502–549) iz dinastije Lijang, inače budista, pisao je komentare *Doktrine sredine*, a u 10. i 11. veku, monasi budističke škole Čan takođe su pisali takve komentare koji su obeležili početak neokonfucijanstva.

Načela stvari

Najznačajnija metafizička ideja u „Dodacima”, kao i u taoizmu, jeste ideja Taea. Ipak, ona se potpuno razlikuje od taoističkog koncepta Taea. Za taoiste Tao nema imena, ne može se imenovati.

Međutim, za pisce „Dodataka” ne samo da se Tao može imenovati, već se, strogo uzev, jedino Tao može tako imenovati.

Možemo napraviti razliku između ova dva koncepta označavajući Tao taoizma kao Tao, a onaj iz „Dodataka” kao tao. Tao taoizma je jedno „ono” iz kojeg proizlaze nastanak i menjanje svih stvari u svemiru. Taoui „Dodataka” su, naprotiv, mnogostruki i čine načela koja upravljaju svakom posebnom kategorijom stvari u svemiru. Kao takvi, oni se unekoliko poklapaju sa konceptom „univerzalija” u filosofiji Zapada. Kao što smo videli, Kung-sun Lung je tvrdoću smatrao univerzalijom te vrste, pošto tvrdoća omogućuje konkretnim predmetima u našem materijalnom svetu da budu tvrdi. Slično ovome, u terminologiji „Dodataka” ono čime su tvrde stvari tvrde nazivalo bi se taoom tvrdoće. Ovaj tao tvrdoće može se odvojiti od tvrdoće pojedinih materijalnih predmeta i čini metafizičko načelo koje se može imenovati.

Postoji mnogo takvih taoa kao što su tao vladarstva i ministrovanja ili očinstva i sinovstva. Oni su ono što vladar, ministar, otac i sin *treba* da budu. Svaki od njih je predstavljen imenom, a pojedinac treba idealno da postupa u skladu s tim raznim imenima. Tu nalazimo staru Konfucijevu teoriju ispravljanja imena. No, kod Konfucija je to samo etička teorija, dok u „Dodacima” postaje i metafizička.

Kao što smo videli, *Yi* je u početku bila knjiga za gatanje. Manipulacija stabljika hajdučke trave dovodi čoveka do izvesne crte izvesnog heksagrama čiji komentari u *Knjizi promena*, navodno, pružaju obaveštenje koje se traži. Stoga te komentare treba primenjivati na razne konkretne slučajeve u stvarnom životu. Ovaj postupak je pisce „Dodataka” doveo do koncepta obrasca. Sagledavajući *Yi* sa tog stanovišta, oni su smatrali komentare heksagrama i pojedinih crta tih heksagrama obrascima od kojih svaki predstavlja jedan ili više taoa ili opštih načela. Tako navodno komentari svih 64 heksagrama i njihovih 384 crta predstavljaju sve taoe u svemiru.

XVIII poglavlje

NADMOĆ KONFUCIJANSTVA I PREPOROD TAOIZMA

Dinastija Han nije bila samo hronološki naslednik dinastije Ćin, već i njen nastavljač u mnogo pogleda. Ona je stabilizovala ujedinjenje koje je prvi put postigla dinastija Ćin.

Objedinjavanje misli

Među mnogim političkim potezima koje je dinastija Ćin usvojila u tom cilju, jedan od najvažnijih bila je politika objedinjavanja misli. Pošto je država Ćin pokorila sve suparničke države, njen prvi ministar Li Su (Li Ssu) podneo je prvom caru Ćina (Ćun Ši Huang-di) memorandum u kome se kaže: „U staro vreme svet je bio rascepan i u pometnji... Ljudi su cenili ono što su sami privatno naučili, omalovažavajući time ono što su njihovi pretpostavljeni uspostavili. Sada je Vaše veličanstvo ujedinilo svet... Ipak, ima ljudi koji svojim privatnim učenjima potpomažu jedni druge i omalovažavaju institucije zakona i uputstva... Ukoliko se takve okolnosti ne zabrane, carska vlast će na vrhu opasti, a dole će se stvoriti strančarstvo” (*Istorijski zapisi*, gl. 87).

Potom je izneo krajnje drastičnu preporuku: svi istorijski dokumenti, izuzev dokumenata dinastije Ćin, svi spisi „sto škola” misli i sva ostala književnost, izuzev one na čuvanju kod zvaničnih erudita i dela o medicini, farmaciji, gatanju, ratarstvu i gajenju drveća, imaju se predati vlastima i spaliti. A što se tiče pojedinaca koji bi mogli poželeti da uče, oni treba da „uzmu zvaničnike za učitelje” (*ibid*, gl. 6).

Prvi car je odobrio ovu preporuku i 213. g.p.n.e. naredio da se ona sprovede u delo. U stvari, ma koliko bila zamašna, ona nije bila ništa drugo do logična primena jedne ideje koja je odavno postojala u legalističkim krugovima. Tako je Haj Fej Cu već bio rekao: „U državi pametnog vladara ne postoji literatura knjiga i zapisa, već zakoni služe kao pouke. Nema izreka ranijih kraljeva, već zvaničnici delaju kao učitelji” (*Han-fei-tzu*, gl. 49).

Svrha Li Suove preporuke je očigledna. On je želeo da bude siguran da će postojati samo jedan svet, jedna vlada, jedna istorija i jedan način mišljenja. Knjige o medicini i drugim praktičnim predmetima stoga su izuzete iz opšteg uništavanja, jer su, kao što bismo danas rekli, bile stručna dela, te nisu imale nikakve veze sa „ideologijom”.

Međutim, sâma nasilnost dinastije Ćin dovela je do njenog brzog pada, a nakon uspona dinastije Han, dobar deo stare književnosti i spisa „sto škola” ponovo je izašao na svetlo dana. Ali, iako su osuđivali ekstremne mere svojih prethodnika, vladari iz kuće Han postepeno su došli do zaključka da treba učiniti drugi, drukčije usmeren pokušaj da se objedini misao carstva ukoliko se želi duže održanje političkog jedinstva. Taj novi pokušaj izvršio je car Vu (140-87 g.p.n.e), koji je pri tom sledio preporuku Tung Cung-šua.

U memorandumu podnetom caru oko 136. g.p.n.e, Tung je pisao: „Načelo Velikog objedinjenja iz Razdoblja proleća i jeseni stalna je osnovna nit što prolazi kroz svemir i izraz onog što je dolično i što se proteže iz prošlosti u sadašnjost. Međutim, današnji učitelji imaju različite „puteve“, ljudi različite doktrine, a svaka filozofska škola ima svoj poseban stav i razlikuje se po idejama koje izlaže. Stoga viadari ne poseduju ništa čime bi mogli izvršiti sveopšte ujedinjenje.” Zaključio je svoj memorandum preporukom: „Sve što nije u okviru *Šest klasičnih dela* (*Liu Yi*) valja prekratiti i ne sme mu se dozvoliti dalji razvoj” (*Istorija bivše dinastije Han*, gl. 56).

XXI poglavlje

UTEMELJENJE KINESKOG BUDIZMA

Uvođenje budizma u Kinu bilo je jedan od najvećih događaja u kineskoj historiji, a budizam je od svoje pojave bio značajan činilac u kineskoj civilizaciji, naročito utičući na religiju, filozofiju, likovnu umetnost i književnost.

Uvođenje i razvoj budizma u Kini

Tačan datum uvođenja budizma sporan je problem koji historičari još nisu rešili, ali je do ovog, verovatno, došlo u prvoj polovini 1. veka naše ere. Po predanju, uveden je za vlade cara Minga (58-75), ali sad postoje dokazi da se u Kini još pre tog vremena čulo za budizam. Njegovo kasnije širenje bilo je dug i postepen proces. Iz kineskih književnih izvora znamo da se u 1. i 2. veku budizam smatrao za religiju okultnih veština, koja se mnogo ne razlikuje od okultizma Jin-Jang škole ili kasnije taoističke religije.

U 2. veku se u izvesnim krugovima čak razvila teorija da Buda nije bio ništa više do učenik Lao Cea. Ova teorija našla je svoje nadahnuće u jednoj tvrdnji u životopisu Lao Cea iz *Istorijskih zapisa*, ili *Shih Chi* (gl. 63), gde se veli da je pred kraj života Lao Ce iščezao, a da niko nije znao kuda je otišao. Razrađujući ovu tvrdnju, vatreni taoisti su ispreli priču kako je Lao Ce, krenuvši na Zapad, konačno dospao u Indiju, gde je podučavao Budu i druge Indijce i imao ukupno dvadeset devet učenika.

Implikacija je bila da je učenje iz budističkih *Sutri* (svetih tekstova) jednostavno strana varijanta učenja sadržanog u delima *Tao Te Ching*, to jest *Lao-tzu*.

XXII poglavlje

ČANIZAM: FILOSOFIJA ČUTNJE

Kineski izraz čan (na japanskom: zen), ili *ch'an-na* fonetsko je prilagođenje sanskritskog izraza *dhyana* koji se obično prevodi kao meditacija. Prema predanju, Čan ili Zen škola nastala je tako što je Buda, povrh svojih Svetih spisa, posedovao jedno ezoterično učenje koje se prenosilo nezavisno od pisanih tekstova. Ovo učenje lično je preneo jednom od svojih učenika, koji ga je onda predavao svome učeniku. Učenje se prenosilo na taj način dok nije došlo do Bodidarme (Bodhidharma), za koga se smatra da je bio dvadeset osmi patrijarh u Indiji i koji je između 520. i 526. godine došao u Kinu, gde je postao prvi *tsu* (patrijarh, doslovno predak) Čan škole u Kini.

Tradicionalni opis porekla čanizma

Tu je Bodidarma predao ezoterično učenje Huj-k'ou (Hui-k'o, 486-593), koji je bio drugi kineski patrijarh. Učenje se tako prenosilo dok nije došlo do velikog raskola u školi koji su proizrokovala dva glavna učenika petog patrijarha Hung-džena (Hung-jen, 605-675). Jedan od njih, Šen-hsiju (Shen-hsiu, umro 706), postao je osnivač Severne škole; drugi, Huj-neng (Hui-neng, 638-713) osnovao je Južnu školu. Južna škola je ubrzo popularnošću nadmašila Severnu, tako da je Huj-neng priznat za šestog patrijarha, prâvog naslednika Hung-džena. Sve potonje uticajne grupe čanizma proizašle su iz Huj-nengovih učenika.¹

Veliko je pitanje koliko se možemo osloniti na raniji deo ovog tradicionalnog opisa, jer ga ne potkrepljuju nikakvi

---

¹ Za tradicionalan opis vidi Jang Ji (Yang Yi, 974-1020): *Ch'uan Teng Lu*, ili *Zapisi u prenošenju svetlosti*, knjiga 1.

dokumenti raniji od 11. veka. U ovom poglavlju nam nije cilj da naučno istražujemo ovaj problem. Dovoljno je reći da danas nijedan naučnik ne uzima naročito ozbiljno ovo predanje. Zapravo, kao što smo već videli u prošlom poglavlju, teorijsku podlogu za čanizam u Kini već su bili stvorili ljudi kao što su Seng-čao i Tao-šeng. S obzirom na tu podlogu, uspon čanizma je, izgleda, bio skoro neminovan, bez potrebe da se u skoro legendarnom Bodidarmi gleda njegov utemeljitelj.

Međutim, raskol u Čan školi koji su prouzrokovali Šen-hsiju i Huj-neng istorijska je činjenica. Razlika između ovih osnivača Severne, odnosno Južne škole predstavlja onu raniju razliku između škole Sveopšteg duha (*Hsing tsung*) i Prazne škole (*K'ung tsung*), opisanu u prethodnom poglavlju. To se može videti u autobiografiji sâmog Huj-nenga. Iz tog dela saznajemo da je Huj-neng rodom iz sadašnje pokrajine Kvangtung i da je počeo da izučava budizam kod Hung-džena. Opis se nastavlja time da je jednog dana Hung-džen, osetivši da mu se život bliži kraju, sazvaio učenike i rekao im da se sad mora odrediti naslednik; taj naslednik će biti učenik koji napiše najlepšu pesmu u kojoj će sažeti učenje čanizma.

Šen-hsiju je tada napisao pesmu koja glasi:

*Telo je nalik bodhi-drvetu,
A duh sjajnom ogledalu;
Brižljivo ih čistimo svakog časa
Da po njima ne padne prašina.*

Da bi pobio tu ideju, Huj-neng onda napisa sledeću pesmu:

*Prvobitno nije postojalo bodhi-drvo
Ni ma kakvo ogledalo;
Pošto prvobitno ništa nije postojalo,
Na šta može pasti prašina?*

Kad je duh lišen svih sebičnih želja, on, prema neokonfucijancima, postaje nalik blistavom ogledalu koje je vazda spremno da objektivno odrazi ma koji predmet što se pred njim pojavi. Blistavost ogledala poredi se sa „prosvetljenjem” duha, a njegova spremnost da odražava sa duhovnim „poimanjem”. Kad je duh lišen ma kakvih sebičnih želja, njegova prirodna reakcija na spoljašnje nadražaje dovodi do postupaka koji su pravousmereni. Budući pravousmereni, oni su nepristrasni, a budući nepristrasni, izvode se bez diskriminacije. Takva je njihova univerzalna priroda.

To je Ču Tun-jiova metoda postizanja mudraštva i sastoji se, slično metodi čanističkih kaludera, u tome da se prirodno živi i prirodno postupa.

Šao Jungova kosmologija

Drugi kosmološki filosof koga treba pomenuti u ovom poglavlju je Šao Jung (Shao Yung), poznat kao Učitelj iz Paj-č'ijana (1011-77). Bio je rodnom iz sadašnje pokrajine Honan. Mada nekoliko drukčije od Ču Tun-jia, on je takođe razvio svoju kosmološku teoriju na temelju *Knjige promena* i, poput Čua, upotrebljava dijagrame za ilustrovanje svoje teorije.

U 18. poglavlju smo videli da se u doba dinastije Han pojavio izvestan broj *wei shu*, ili apokrifa, a trebalo je da oni nadopune prvobitnih *Šest klasičnih dela*. U *Apokrifnom traktatu o Knjizi promena*, ili *Yi Wei*, razvija se teorija o „uticaju” svakog od 64 heksagrama na izvesno doba godine. Po toj teoriji, svaki od 12 meseci pod jurisdikcijom je nekoliko heksagrama, od kojih jedan igra vodeću ulogu u poslovima tog meseca, te je poznat kao nje-

gov „vladajući heksagram”. Ti vladajući heksagrami su: *Fu* ,
Lin , *T'ai* , *Ta Chuang* , *Ch'ieh* , *Ch'ien* ,
Kou , *Tun* , *P'i* , *Kuan* , *Po* i *K'un* .

Važni su jer grafički predstavljaju uspone i padove načela Jang i Jin tokom godine.

Kao što smo videli u 12. poglavlju, u ovim heksagramima cele crte predstavljaju Jang, koji je povezan sa toplotom, dok prekinute crte predstavljaju Jin, koji je povezan sa hladnoćom.

Heksagram *Fu* , sa pet prekinutih crta i jednom celom u osnovi, „vladajući je heksagram” onog meseca u kojem je Jin (hladnoća) dostigao vrhunac i tad ponovo počinje da se pojavljuje Jang (toplota). To je 11. mesec tradicionalnog kineskog kalendara, mesec u kome nastupa zimska kratkodnevnica. Heksagram

Ch'ien , sa svojih šest celih crta, „vladajući je heksagram” 4.

meseca u kojem je Jang na vrhuncu. Heksagram *Kou* , sa pet celih crta i jednom prekinutom u osnovi, jeste „vladajući heksagram” 5. meseca u kome letnjoj dugodnevici sledi novo rađanje

Jina. A heksagram *K'un* , sa svojih šest prekinutih crta je „vladajući heksagram” 10. meseca u kojem je Jin na vrhuncu, neposredno uoči novog rađanja Janga, koje sledi zimskoj dugodnevici. Drugi heksagrami predstavljaju međustepene uspona i opadanja Jina i Janga.

Dvanaest heksagrama *in toto* čine jedan ciklus. Kada uticaj Jina dosegne vrhunac, uticaj Janga se pojavljuje na sâmom dnu narednog heksagrama. Uzdižući se, iz meseca u mesec stalno postaje veći, i ide heksagram po heksagram dok ne dosegne svoj vrhunac. Tada se ponovo pojavljuje Jin u dnu narednog heksagrama, pa sad on raste dok i on ne postane vrhovni vladar. Njemu potom sledi nanovo rođeni Jang, i tako iznova počinje ciklus godine i heksagrama. Takav je neminovni tok prirode.

Valja reći da Šao Jungova teorija svemira dalje razjašnjava teoriju 12 vladajućih heksagrama. Poput Ču Tun-jia, on svoj sistem izvodi iz jedne tvrdnje u „III dodatku” *Knjige promena* koja glasi: „U *Yi*-u je vrhunska konačnost. Vrhunska konačnost stvara

XXV poglavlje

NEOKONFUCIJANSTVO: ŠKOLA PLATONISTIČKIH IDEJA

Svega dvadeset dve godine posle smrti Č'eng Jia (1033–1108) rodio se u sadašnjoj pokrajini Fuđijen Ču Hsi (1130-1200). Političke promene do kojih je došlo tokom tih dvadeset godina bile su ogromne. Iako kulturno značajna, dinastija Sung nikad nije imala vojnu snagu dinastija Han i Tang, te su je na severu i severozapadu stalno ugrožavala spoljašnja plemena. Do najveće katastrofe te dinastije došlo je kada je pod pritiskom Džurčena, jednog tunguskog plemena sa severoistoka izgubila svoju prestonicu, današnji grad Kajfeng, i bila primorana da se vaspostavi južno od reke Jangce, 1127. godine. Ovaj događaj obeležio je deobu dinastije Sung na dva manja ogranka: severne Sungove (960-1126) i južne Sungove (1127-1279).

Mesto Ču Hsija u istoriji Kine

Ču Hsi, poznatiji jednostavno kao Ču Cu, ili učitelj Cu, bio je filosof tananih argumenata, jasne misli, širokog znanja i obimnog književnog dela. Samo njegove *Zabeležene izreke* iznose 140 knjiga (*chüan*). Njime je filozofski sistem Č'eng-Ču škole, poznate i kao *Li hsüeh*, ili Škola *li*-a, dosegao svoj vrhunac. Mada su prvenstvo te škole nekoliko puta osporavali, a naročito Lu-Vang škola i izvesni učenjaci iz vremena dinastije Čing, ona je ostala najuticajniji filozofski sistem sve do uvođenja zapadne filosofije u Kinu tokom poslednjih nekoliko decenija.

U 17. poglavlju sam rekao da su dinastičke vladavine u Kini obezbeđivale prevlast svoje zvanične ideologije sistemom ispita.

Od osoba koje su polagale državne ispite tražilo se da pišu oglede zasnovane na zvaničnim verzijama i komentarima konfucijanskih *Klasičnih dela*. U 23. poglavlju je rečeno i da je jedan od najvažnijih činova cara T'aj-cunga iz dinastije Tang bilo određivanje zvanične verzije i „ispravnog značenja” *Klasičnih dela*. Tokom vlade dinastije Sung, veliki državnik i reformator Vang An-ši (Wang An-shih, 1021-1086) pripremio je „nova tumačenja” pojedinih *Klasičnih dela*, a 1075. car Šen-cung naredio je da se Vangova tumačenja ozvaniče. Međutim, ovo naređenje je ubrzo poništeno kad su politički suparnici Vang An-šija zadobili kontrolu u državnoj upravi.

Valja imati na umu da su neokonfucijanci smatrali *Konfucijansko štivo, Mencijeva dela, Chung Yung, ili Doktrinu sredine, i Ta Hsüeh, ili Veliko znanje*, najvažnijim tekstovima koje su sabrali i dali im opšti naziv *Četiri knjige*. Ču Hsi je napisao *Komentar* uz njih, koji je smatrao svojim najznačajnijim spisom. Veli se da je dan uoči smrti još radio na reviziji ovog *Komentara*. On je takođe napisao *Komentare Knjige promena i Knjige oda, ili Chih Ching*. Godine 1313, car Džen-cung (Jentsung) iz mongolske dinastije Juan, koja je nasledila kuću Sung, naredio je da *Četiri knjige* budu glavni tekstovi koji će se koristiti na državnim ispitima, a da njihovo zvanično tumačenje treba da sledi komentare Ču Hsija. Ista zvanična državna podrška data je Ču Hsijevim komentarima ostalih *Klasičnih dela*; osobe koje su želele uspeh na ispitima morale su da tumače ta dela u skladu sa Čuovim komentarima. Ta praksa se nastavila tokom vladavine dinastija Ming i Čing sve do ukidanja državnog ispitnog sistema 1905, kada je vlada pokušala da uvede savremeni sistem obrazovanja.

Kao što je istaknuto u 18. poglavlju, jedan od glavnih razloga zbog čega je konfucijanstvo tokom vlade dinastije Han zadržalo premoć bio je njegov uspeh u spajanju spekulativne misli sa naučnošću. Ču Hsi služi kao izvanredan primer za ove dve strane konfucijanstva. Njegovo obimno znanje i učenost činili su